

РОСІЙСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА ЯК ІНСТРУМЕНТ КУЛЬТУРНО-ІДЕОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ РОСІЙСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ: ПІСЛЯ 2022 РОКУ

Зрум О. С.

*військовослужбовець Збройних сил України
м. Київ, Україна*

Релігія у сучасних міжнародних відносинах дедалі частіше виступає не лише духовним феноменом, але й інструментом політичного впливу. У науковій традиції це пояснюється через її здатність легітимізувати соціальний порядок і формувати колективну ідентичність, що обґрунтовано у працях починаючи від Е. Дюркгайма і М. Вебера, Г. Зіммеля, завершуючи П. Бергером і Р. Беллою. Починаючи з Дюркгайма, Г. Зіммеля і М. Вебера, доведена теза, що релігія у її соціальному вимірі є важливою зв'язуючою силою суспільства, яка об'єднує суспільство довкола сакральних речей, створює потойбічний горизонт цінностей та орієнтацій, що дегітимує соціальний порядок. Більш докладно цю тему розвинуто у класичних текстах Толкота Парсонса, а також його учнів Пітера Л. Бергера, Нікласа Лумана і Роберта Н. Беллі. Саме останній розвинув поняття «громадянської релігії», як інституційованої системи уявлень та цінностей, що легітимують певні суспільні уявлення про те, що є сакральним для суспільства і зрештою сакралізує саме суспільство (тобто націю-державу) як вищу форму сакрального. У випадку Російської Федерації ці функції виміри існування релігії були інституціоналізовані через тісну інтеграцію держави та Російської православної церкви, яка фактично виконує роль носія державної ідеології [3].

Ключовим елементом цієї ідеології є концепція «русского мира», яка виходить за межі релігійного дискурсу і набуває ознак геополітичної доктрини. Вона передбачає існування наднаціонального простору, об'єданого православ'ям, російською мовою та спільною історією, і використовується для обґрунтування претензій Росії на вплив у пострадянських державах. Українські дослідники наголошують, що ця концепція є інструментом культурної експансії та політичного контролю [2].

Після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році роль РПЦ зазнала принципової трансформації. Якщо раніше вона функціонувала переважно як інструмент «м'якої сили», то нині її діяльність набула

ознак прямої участі у гібридній війні. Зокрема, риторика керівництва РПЦ набула виразно мілітаризованого характеру, а війна проти України була представлена як сакральна місія. Така інтерпретація відповідає тенденціям радикалізації православного дискурсу в сучасній Росії [5].

Важливим аспектом діяльності РПЦ є її участь у зовнішньополітичних процесах. Через мережу міжнародних релігійних контактів вона формує альтернативні інтерпретації подій, пов'язаних із російсько-українською війною. У сучасних дослідженнях підкреслюється, що релігійні інституції можуть виступати ефективним каналом впливу на міжнародну громадську думку. Таким чином, РПЦ виконує функцію неформальної дипломатії [6; 7].

Окрему увагу слід приділити інформаційному виміру діяльності РПЦ. Вона активно залучена до формування дискурсу, який виправдовує агресію та делегітимізує Україну як суб'єкта міжнародних відносин. Використання релігійної риторики дозволяє надавати політичним меседжам морально-ціннісного характеру. у публічних виступах і проповідях керівництва РПЦ війна проти України подається як «захист істинної віри» та боротьба з нібито «західною деградацією», що формує у вірян уявлення про її виправданість. Крім того, поширюються наративи про «штучність української державності» та «єдність історичної Русі», які підкріплюються релігійною символікою та апеляціями до спільної духовної спадщини. У міжнародному інформаційному просторі представники РПЦ також намагаються представити Україну як державу, що нібито порушує свободу віросповідання, використовуючи окремі випадки як аргумент для дискредитації її політики. Такі приклади свідчать про системне використання релігійного дискурсу як інструменту інформаційно-психологічного впливу, спрямованого на зміну сприйняття війни як всередині Росії, так і за її межами.

Ще одним важливим аспектом є використання релігійних структур у розвідувальних цілях. У матеріалах кваліфікаційного дослідження зазначається, що окремі представники РПЦ можуть здійснювати збір інформації про суспільні настрої, військову інфраструктуру та інші чутливі дані [1].

У контексті України особливу роль відіграє Українська православна церква (Московського патріархату), яка історично фактично є частиною структури РПЦ. Попри формальні заяви про незалежність після 2022 року, її інституційна залежність зберігається від РПЦ. У публічних виступах і проповідях керівництва РПЦ війна проти України подається як «захист істинної віри» та боротьба з нібито «західною деградацією», що формує у вірян уявлення про її виправданість. Крім того, поширюються наративи про «штучність української державності»

та «єдність історичної Русі», які підкріплюються релігійною символікою та апеляціями до спільної духовної спадщини. У міжнародному інформаційному просторі представники РПЦ також намагаються представити Україну як державу, що нібито порушує свободу віросповідання, використовуючи окремі випадки як аргумент для дискредитації її політики. Такі приклади свідчать про системне використання релігійного дискурсу як інструменту інформаційно-психологічного впливу, спрямованого на зміну сприйняття війни як всередині Росії, так і за її межами [1].

Декларована «самостійність» УПЦ (МП) не супроводжується отриманням автокефалії, що в канонічному праві є єдиною формою реальної незалежності. Це дозволяє розглядати такі заяви як інструмент адаптації до зміненої політичної ситуації.

Реакцією України на ці виклики стало формування нормативно-правової бази, зокрема прийняття Закону України від 20.08.2024 №3894-IX, спрямованого на обмеження діяльності релігійних організацій, пов'язаних із державою-агресором.

Таким чином, РПЦ після 2022 року трансформувалася у комплексний інструмент культурно-ідеологічного впливу, який поєднує функції легітимації агресії, інформаційного впливу, неформальної дипломатії та потенційної розвідувальної діяльності. Це визначає необхідність системної протидії на рівні державної політики та міжнародної взаємодії.

Література

1. Зрум О. С. Російське православ'я: загрози і виклики для національної безпеки України: кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)»; Нац. ун-т «Острозька академія». Острог, 2025. 98 с.

2. Якубова Л. Д., Верменич Я. В., Віднянський С. В. Україна та українці в світоглядній матриці «русского мира»: аналітична записка / за ред. В. А. Смолія. НАН України, Ін-т історії України. Київ: Інститут історії України НАН України, 2023. 72 с.

3. Bellah R. N. Civil religion in America. *Daedalus Fall*. 2005. Vol. 134, № 4. P. 40–55. URL: <https://direct.mit.edu/daed/article/134/4/40/27373/Civil-religion-in-America> (Last accessed: 17.04.2026).

4. Berger P. L. *The sacred canopy: elements of a sociological theory of religion*. Garden City, N. Y.: Doubleday, 1967. 230 p.

5. Koellner T. Fundamentalism and rigorism in Orthodox Christianity: the case of contemporary Russia. *Zeitschrift für Religion, Gesellschaft und Politik*. 2023. Vol. 7, № 1. P. 81–96. DOI: 10.1007/s41682-022-00128-x.

6. Manoli P. Greece's Response to Russia's War on Ukraine. Mihr and C. Pierobon, Polarization, Shifting Borders and Liquid Governance. *Hellenic Foundation for European and Foreign Policy, Athens, Greece*. 2024. P. 349-365. DOI: 10.1007/978-3-031-44584-2_21.

7. Perga I. The international implications of the Russo-Ukrainian War. *The Impacts of the Russo-Ukrainian War Theoretical and Practical Explorations of Policy Agendas for Peace in Ukraine*. Springer. Singapore. 2025. P. 27-42. DOI:10.1007/978-981-96-2295-5_4.